

ОРИФА АЁЛЛАР ТАВСИФИ ҲАЗРАТ НАВОИЙ ТАЛҚИНИДА

Ф.ф.д. Юнусова Г.С.

Истамова Г. Х.

БухМТИ “Ўзбек тили ва адабиёти” кафедраси тадқиқотчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада “Насойим ул-муҳаббат” тазкирасида орифа аёллар тўғрисидаги Абдулқодир Гилоний билан боғлиқ нақллар талқин ва таҳлил қилинган, авлиё зотларнинг маънавий-руҳий жиҳатдан ўзаро боғлиқлиги, шунингдек, кашфу кароматлари хусусида фикр юритилган.

Калит сўзлар: тазкира, нақл, тариқат, кашф, каромат, валий, ориф, зоҳир, ботин.

АННОТАЦИЯ

В данной статье интерпретируются и анализируются повествования мудрецов об Абдулкадире Гилани в комментарии «Насайим уль-мухаббат», рассматривается духовная взаимозависимость святых, а также пророчества открытия.

Ключевые слова: тазкира, накл, тарикат, кашф, каромат, вали, ариф, захир, ботин.

ABSTRACT

This article interprets and analyzes the narrations of wise women about Abdulkadir Gilani in the commentary "Nasayim ul-muhabbat", discusses the spiritual interdependence of saints, as well as the prophecies of the discovery.

Keywords: tazkira, naql, tariqat, kashf, karomat, waliy, arif, zahir, botin.

КИРИШ

“Насойим ул-муҳаббат”да 770 нафар авлиё ва ориф зотларнинг ҳол, мақом, мартабалари зикр қилинган. Маълумки, маърифат ва фано тушунчалари бир-бирини тақозо қилади, солиқ фано ҳолатига етгач, барча тўсиқлар бартараф бўлиб, унга маърифат сирлари очилади. Моддий олам билан боғлиқ нарсаларни ўрганишда илм ва ақл зарур, аммо тафсилий билиш жараёнида далил исбот билан эмас, ҳиссий билиш орқали фанога эришади. Файласуф Г.Наврўзованинг таъкидлашича: “Бу ирфоний жараёнда ақл эмас, руҳий билиш, қалб кўзи

асосий ўринни эгаллайди. Бу “кўз” билан ғайб олами сирларини кўриб бўлади”¹

“Ғавс ул-аъзам”, “Қутби Раббоний”, “Пири дастгир” номи билан машҳур бўлган Саййид Муҳйиддин Абдулқодир ал-Гилоний ҳаёти, кароматлари тўғрисида хабар берувчи кўплаб манбалар мавжуд. Унинг “Муҳйи” таҳаллуси билан форс тилида ёзилган девони² ва бошқа асарлари³ ўзбек тилига таржима қилинган. Шунингдек, бир қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Булар орасида мисрлик олим Юсуф Зайдоннинг “Девони Абдулқодир ал-Жийлоний” номли тадқиқоти ҳам бор.

Абдулқодир ал-Гилоний (ал-Жилоний) (ваф. 1166 й.) таъсис этган қодирия тариқати дастлабки тариқатлардан бири бўлиб, XII-XIV асрларда тасаввуфдаги асосий 12 тариқат (рифоя, яссавия, шозилия, суҳравардия, чиштия, кубравия, бадавия, қодирия, мавлавия, бектошия, халватия, нақшбандия)дан бири саналади. Мазкур тариқат аъзолари турли ижтимоий табақага мансуб бўлиб, улар жамоа бўлиб (самоъ, хадра), овоз чиқармасдан алоҳида (зикри хафий) ҳолда ҳамда баланд овозда умумий (зикри жалий) зикр тушишган. Тариқат аъзолари бошқалардан ажралиб туриш учун ўзларига хос кийинишган. Бошларидаги кигиз телпакчада қодирийларнинг тимсоли – уч қатор гулбаргли яшил гул бўлган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Инсон камолоти масаласига асосий мақсад сифатида қараладиган тасаввуф таълимотида инсон ботиний ва зоҳирий олами уйғун илоҳий мавжудот деб талқин қилинади. Девонда айна шу ҳол яққол кўзга ташланади.

Эй дўст, Муҳйиддин меғуфт, ки эй ошиқ

Гар ту талабе дори бедорй шабҳо гў.

Мазмуни:

Эй дўст, сенга айтар бу Муҳйиддин ошиқ,

Бедорлик талаб қилсанг, уни доим тунда де.

Ғазалнинг мақтаъсида шоир инсонларга қарата “Эй дўст” деб мурожаат қилади. Хўш, бу дўст қандай инсон? У қалбида илоҳий ишқ жўш уриб турадиган ошиқ. Яъни, қалбида илоҳий ишқ бўлган инсон авваламбор, ўзига ўхшаган бошқа инсонни севиши, ардоқлаши мумкин ёки ўзига ўхшаган

¹ Баҳоуддин Нақшбанд. Аврод.Мақола, изоҳ ва шарҳлар муаллифи ва таржимон фалсафа фанлари доктори, профессор Г.Н.Наврўзова. Т.: “Sano-standart”, 2019. 14-б

² Абдулқодир ал-Гилоний. Ғазалиёт. Таржима ва сўнг сўз муаллифи Г.Юнусова.Т.: Мумтоз сўз -2018.-166 б.

³ Абдулқодир ал-Гилоний.Сиррул-асрор.Мактубот. (таржимон: О.Жўрабоев) – Т.: Мовароуннахр, 2005

инсонни севадиган банда Аллоҳни севиши мумкин ва бундай инсон илоҳий-руҳий сифатларни эгаллаши мумкин. Байтда шу илоҳий сифатларга эга бўлишни истаган ошиқ талабларни тунда бедор ва огоҳ туриб сўраши лозим дея таъкидланади.

Давр орифларининг саййиди, кейингиларнинг қибласи деган муборак рутба билан шарафланган Шайх Абдулқодир Гилоний тўғрисида Алишер Навоийнинг “Насойим ул муҳаббат” тазкирасида бир қатор муҳим маълумотлар келтирилган. Ҳазрат Навоий тариқат раҳбари, ҳақиқат таржимони, зоҳир ва ботин илмларида барча улуғ шайхларнинг устози, орифлар йўлбошчиси, солиқлар таянчи, раббоний олим Шихобуддин Абу Ҳафс Умар б. Муҳаммад Бакрий Сухравардийнинг шайх Абдулқодир Гилоний суҳбатига эришганлигини қайд этади. Ушбу фикрлар Абдурахмон Жомий ва Имом Ёфийий тазкираларидаги маълумотларга асосланган. Шунингдек, тазкирада замонасининг таниқли авлиёulloҳларидан бири шайх Бақо б. Баттунинг Шайх Абдулқодир Гилонийга ихлос ва эътиқод билан хизмат қилганлиги ҳам баён қилинган.

Шайх Муҳйиддин Арабийнинг эса “хирқалари нисбати бир восита била” шайхга ва яна бир нисбатлари бир восита била Хизр алаҳиссаломга етиши қайд этилган. Тазкирада “оёти зоҳира ва мақомоти фоҳира” соҳиби бўлган Иброҳим ибн Миъсор Жаъбарий ҳақидаги нақлда шайхнинг “Мен дарахт шохларида хурсандчилик қилувчи полопонлар булбулиман ва самоларда оқ лочинман”, - деган сўзлари келтирилган. Бу сўзлар Шайх Абдулқодир Гилонийнинг тариқатда эришган ҳол ва мақомини белгилашда муҳим аҳамиятга эга.

Ҳазрат Навоий Шайх Абулҳасан Фурайсийнинг тўрт авлиё зотнинг “ўз қабрлариға тасарруф қилурлар, андоқки, ихё қилурлар” деган сўзларини зикр қилади ва бу зотлар Ҳаёт ибн Қайс Ҳарроний, Шайх Маъруф Кархийдур, Шайх Абдулқодир Гилоний ва бири Шайх Уқайлий Манбижий эканлигини таъкидлаб кўрсатади⁴

Маълумки, тазкирада 35 нафар ориф аёлларнинг ҳам ҳаёт тарзи, кашфу кароматлари зикр қилинган, уч нафар орифа аёллар билан боғлиқ нақлларда бевосита ва билвосита шайх Абдулқодир Гилонийнинг номи тилга олинган.

Нақл қилинишича, Гилонда қурғоқчилик бўлади. Халойиқ истиско (ёмғир сўраш намози) га чиқадилар, бироқ ёғин ёғмайди. Чорасиз қолган халқ Умми

⁴ А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. 17-том.Насойим ул-муҳаббат.ЎзР. ФА.«Фан» нашриёти, Тошкент —2001.

Муҳаммаднинг олдида келиб, ундан ёмғир дуосини тилашади. Шунда Умми Муҳаммад уйининг эшикин супуради ва шундай дейди: Эй бор Худоё, мен супурдум, Сен сув сеп! Оз фурсат ўтгач, ёмғир ёға бошлайди. Мана шу ориф аёл шайх Абдулқодир Гилонийнинг аммаси эди.

Тазкирада Шайх Муҳйиддин Абдулқодир Гилоний Жорияи Ҳабашия билан учрашганлигини Навоий қуйидагича баён қилади. Шайх Бағдоддан ҳажга отланади, йўлда унга Шайх Аддий ибн Мусофир унга ҳамсафар бўлади. Йўлда уларга юзига парда тортилган Жорияи Ҳабашия учрайди ва ундан қаердан эканлигини сўрайди. Абдуқодир, Ажамданман, -- деб жавоб қайтаради. Шунда у, бугун мени оғир аҳволга солиб қўйдинг, дейди. Бунинг сабабини сўраган йигит (Абдулқодир Гилоний) га шундай изох беради: бу соат Ҳабаш билодидин эрдим. Манга мушоҳада тушдики, Тенгри таоло сенинг кўнглунгга тажалли қилди ва санга атое қилдики, бу тойифадин мен билурлардин ҳеч кимга мундоқ ато қилмайдур. Тиладимки, сени кўргаймен. Ва деди: мен бу кун сизинг биламан ва сизинг била ифтор қилурмен. Ва юруди. Ва ул водийнинг бир ёнидин ва биз яна бир ёнидин борур эрдуқ. Чун оқшом бўлди, кўкдин бир табак инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била. Жорияи Ҳабашия дедикки, Алҳамдулиллаҳил лазий акромани ва акрома зойфа – мени ва меҳмонларимни эъзозлаб сийлаган Аллоҳга ҳамд бўлсин!⁵

Шу кеча уларнинг ҳар учовига иккитадан кулча ва уч обдаста сув тушади, сувнинг лаззати шу даража эдики, дунё сувларига асло ўхшамас эди. Шундан сўнг аёл улардан ажралиб кетади.

Маккада тавоф пайтида шайх Аддийда тажалли, яъни нури илоҳийнинг жилва қилиши юз беради ва у беҳуш бўлиб йиқилади. Уни ўлди деб гумон қиладилар... шунда Абдулқодир Жорияи Ҳабашийя унинг тепасида турганлигини ва унга қарата “Сени бу ҳолга тушириб, ўлдирганнинг ўзи тирилтиради” деганини эшитиб қолади.

Кейин тавоф пайтида Шайх Абдулқодир Гилонийга тажаллий пайдо бўлади ва у ўзига қаратилган хитобни эшитади: “Эй Абдулқодир, зоҳир тажридини қўй, тавҳид тафридини лозим тут ва эл нафъи учун ўлтурки, бизга хос бандалар борки, тиларбизки, аларни сенинг илгингда қурбимиз шарафига еткурурбиз”⁶

⁵ А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. 17-том.Насойим ул-муҳаббат.ЎзР. ФА.«Фан» нашриёти, Тошкент —2001.492- б

⁶ А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. 17-том.Насойим ул-муҳаббат.ЎзР. ФА.«Фан» нашриёти, Тошкент —2001.493-б.

Жория шундай дейди: эй йигит, билмасмусанки, бу ниманинг нишонасидур? Агар бошингда нурдан қаср қурубдурлар ва малоикалар осмонгача учиб, сенинг атрофингда айланурлар. Барча авлиёларнинг кўзлари сенинг бу мақомингдан хира тортибдурлар. Ва барчалари шу мақомга етиш орзусидалар. Шайх шундан кейин Жорияи Ҳабашийя кетганлигини ва уни қайтиб кўрмаганлигини нақл қилган.

Мана шу башоратнинг амалга ошганлиги Шайх Абдулқодир Гилоний муриду асҳобидин бири Имраъатун Исфаҳония билан боғлиқ нақлда келтирилган. Унда шайх кашфу каромат соҳиби, авлиёуллоҳ сифатида талқин қилинган⁷

Инсон маънавий ахлоқий жиҳатдан покланса, тана ва рух ўртасида уйғунликка эришса, комилликка эришади. Зоҳири – моддий олам, ботини – руҳий оламга тегишли бўлган инсон шу икки асосни мувозанатга келтирса, илоҳий сифат касб этади. “Инсон менинг, мен эса унинг сириман” деган эътирофга лойиқ бўлади.

Мазмун ва шакл, пайдолик ва пинҳонлик оламдаги турли нарса, ҳодиса ва жараёнларнинг диалектикасини ўрганишда, улар ўртасидаги алоқа ва муносабатларни билишда муҳим ўрин тутадиган кетегория, инсоннинг шакли унинг пайдолигида бўлса, мазмуни пинҳоний, кўзга кўринмайдиган хислат ва фазилатлардадир. Буни Абдулқодир Гилоний қуйидагича ифодалайди:

Зоту сифату исмам чун халқ ба зоҳир кард,
Ҳар кавну абад бингар кони мазҳар ашё гў.
Мазмуни:

Зоту исмим сифатинг чун халққа зоҳир қилдим,
Абадий ҳар борлиқни кони мазҳар ашё де.

Ҳазрат Навоий эса Аллоҳнинг зоти, сифат ва исмларини Аллоҳ яратган махлуқотларда сингдирилганлигини ўзгача бир шаклда бадий талқин қилганлигини кўрамыз:

Сени топмоқ баса мушқилдурур, топмаслиғ осонким,

⁷ А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. 17-том. Насойим ул-муҳаббат. ЎзР. ФА. «Фан» нашриёти, Тошкент — 2001. 493-б

Эрур пайдолиғинг пинҳон, вале пинҳонлиғинг пайдо⁸

ХУЛОСА

Кўриниб турибдики, Абдулқодир Гилоний ва Навоийнинг фалсафий, илоҳий-ирфоний қарашлари муштарак. Ориф зотларнинг олам ва одамни англашларида ўзаро яқинлик мавжуд, улар бевосита ёки билвосита (увайсий) боғлиқ. Нақлларда ёшларимиз тарбияси учун муҳим аҳамиятга эга фазилатлар: инсон ўз қалбига кулоқ сола олиши, нопок ишлардан ўзини сақлаши, маънавий-руҳий камолоти учун қайғуриши билан боғлиқ юксак маънавий-ахлоқий қарашлар илгари сурилган.

REFERENCES

1. А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. Бадойиё ул-бидоя. ЎзР. ФА. «Фан» нашриёти, Тошкент —2001
2. Баҳоуддин Нақшбанд. Аврод. Мақола, изох ва шарҳлар муаллифи ва таржимон фалсафа фанлари доктори, профессор Г.Н.Наврўзова. Т.: “Sano-standart”, 2019.
3. Абдулқодир ал-Гилоний. Ғазалиёт. Таржима ва сўнг сўз муаллифи Г.Юнусова. Т.: Мумтоз сўз -2018.
4. Абдулқодир ал-Гилоний. Сиррул-асрор. Мактубот. (таржимон: О.Жўрабоев) – Т.: Мовароуннахр, 2005

⁸ А.Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма томлик. Бадойиё ул-бидоя. ЎзР. ФА. «Фан» нашриёти, Тошкент —2001.14- 6